AAYUSHI INTERNATIONAL INTERDISCIPLINARY RESEARCH JOURNAL
(Peer Reviewed and Indexed Journal)

Special Issue No : 49 Impact Factor : 5.707 ISSN : 2349-638x

International Conference
On
"Advanced and Innovative Practices in Commerce & Management, Science & Technology, Humanities, Languages and Their Role in Achieving the Exponential Growth"

Date : 16th February 2019

Organised by

Shri Narayanrao Babasaheb Education Society's

SHRI VENKATESH MAHAVIDYALAYA, ICHALKARANJI

In collaboration with

SHIVAJI UNIVERSITY COMMERCE AND MANAGEMENT TEACHERS ASSOCIATION (SUCOMATA)

and

BVDU's INSTITUTE OF MANAGEMENT AND ENTREPRENEURSHIP DEVELOPMENT, (IMED) Pune

Editorial Board

Chairman : Prin. Dr. Vijay Annaso Mane
Editor-in-chief : Dr. Naushad Makbool Mujawar
Co-editor : Mrs. Sunita Hansraj Ambawade

VOLUME
5

Web : www.venkateshcollege.com
Mail Id : mshrivenkatesh@yahoo.com

Editor:

Shri. N.B. Education Society's
Shri Venkatesh Mahavidyalaya,
Govindrao High School Campus,
Ichalkaranji- 416 115
District: Kolhapur
State: Maharashtra
INDIA

Publisher:

Aayushi International Interdisciplinary Research Journal
(Peer Reviewed and Indexed Journal)
ISSN: 2349-638x
Impact Factor: 5.707
website : www.aiirjournal.com

Copyright @ 2019:

All Copyrights Reserved with
Dr. Naushad M. Mujawar (Editor-in-Chief)
No part of this journal shall be copied, reproduced or transmitted in any form or any means, such as Printed material, CD- DVD or Audio or Video Cassettes or Electronic or Mechanical, including photo, copying, recording or by any information storage and retrieval system, at any portal, website etc. without prior permission.

Disclaimer:

Research papers published in this conference book are the intellectual contributions done by the authors. Authors are solely responsible for their published work in this Special Issue and the organizers of this conference are not responsible in any form.

Editorial Board:

1) **Prin. Dr. Vijay Annaso Mane,**
M.Com., M.Phil., M.B.A., Ph.D.
- Chairman

2) **Dr. Naushad Makbool Mujawar,**
M.Com., LL.B., M.Phil., Ph.D.
- Editor-in-chief

3) **Assistant Prof. (Mrs.) Sunita Hansraj Ambawade,**
M.Com., B.Ed., SET, M.Phil., M.B.A.
- Co-editor

PATRONAGE

Hon. M. M.Bohara
President

Hon. H.S. Bohara
Chairman

Hon. U.T. Lokhande
Vice-Chairman

Hon. R.S.Dalya
Treasurer

Hon. B.S. Vadinge
Honourary Secretary

Hon. S.M.Ranade
Trustee

Hon. S.M.Oza
Trustee

Hon. M.D.Nimankar
Trustee

Hon. L.M.Patel
Trustee

Hon. S.B. Changedia
Trustee

Hon. A.B.Mujawar
Trustee

Hon. R.R.Tiwari
Trustee

SHRI N.B. EDUCATION SOCIETY, ICHALKARANJI

Hon. S.R.Moghe

Member, College Development Committee, Shri Venkatesh Mahavidyalaya, Ichalkaranji

ADVISORY COMMITTEE

- Prof. (Dr.) A.M.Gurav : Dean of Commerce & Management , Shivaji University,Kolhapur
- Dr. Sachin S. Vernekar : Director & Dean IMED,Pune
- Prof. Dr. S.S.Mahajan : Head Department of Commerce & Management, Shivaji Univeristy,
- Dr. Pravin Chougule : Principal, D.R.Mane College,Kagal
- Dr. S.S. Gavali : Principal, K.M.C. College, Kolhapur
- Dr.P.M.Herekar : Principal, Devchand College,Arjunnager
- Dr.V.A.Patil : Principal, D.R.K.College of Commerce, Kolhapur
- Dr.G.J.Fagare : Principal, Smt.G.K.G.Kanya Mahavidyalay, Jaysingpur
- Dr. R.S. Nilpankar : Principal, Arts & Commerce College, Kowad
- Dr.N.V.Shah : Principal, G.G.Jadhav Arts,Commerce & Science College, Gaganbawda.
- Dr.R.B.Teli : I/C Principal, Shivraj College, Gadhinglaj
- Dr.R.S.Salunkhe : President, Shivaji University Commerce & Management Teacher's Association
- Dr.U.R.Shinde : Secretary, Shivaji University Commerce & Management Teacher's Association
- Dr. P.V.Mohite : Ex. Chairman, B.O.S. in Accountancy, Shivaji University,Kolhapur
- Shri. A.B. Kanse : Ex. Senate Member , Shivaji University, Kolhapur
- Dr. V.K.Sawant : Head, Dept. of Accountancy, Savitribai Phule Mahila Mahavidylay,Satara
- Dr. N.L.Kadam : Head, Dept. of Commerce, Jaysingpur College, Jaysingpur
- Dr. U.R. Mane-Patil : Bapuji Salunkhe Mahavidyalaya, Miraj

ORGANIZING COMMITTEE

- **Prin. Dr. Vijay Annaso Mane:** Chairman
- **Dr. Naushad Makbool Mujawar:** Conference Convener
- **Asst. Prof. (Mrs.) Sunita Hansraj Ambawade:** Conference Secretary

Members:

- **Mr. Dilliprao Rangrao Charapale** (Associate Professor)
- **Mr. Ravsaheb Raygouda Patil** (Librarian)
- **Mr. Anant Keshav Ganbawle** (Assistant Professor)
- **Dr. (Mrs.) Shubhangi Nitin Jarandikar** (Assistant Professor)
- **Mr. Bajirao Namdev Kamble** (Assistant Professor)
- **Mr. Amin Ilahi Bandar** (Director, Physical Education)

INDEX

Sr. No.	Author Name	Title of Research Paper / Article	Page No.
272	श्री. अमिन इलाई बाणदार	आंतरराष्ट्रीय कबड्डी स्पर्धे वेळी झाण संघाने वापरलेल्या कौशल्यांचा विश्लेषणात्मक अभ्यास	1318 to 1322
273	डॉ. दिपक कांबळे	डिजिटल इंडिया : विकासाचीपुर्नरचना	1323 to 1326
274	प्रा.वाय.ए.आवळे	खेळ व आरोग्य	1327 to 1330
275	Dr. R.A. Kamlkar	हिंदी में इलेक्ट्रॉनिक माध्यमों का अधिकार	1331 to 1332
276	Snehal Garjepatil	अनुवाद का अंतर्राष्ट्रीय महत्त्व	1333 to 1335
277	Dr. Sandip Kirdat	नरक-यात्रा' उपन्यास में चित्रित सरकारी अस्पताल की स्थिति एवं गति	1336 to 1340
278	Prin. Dr. Rajendra More	*Mahila Vishayak Kayde*	1341 to 1351
279	Dr. Ashok Shinde	उच्च शिक्षणापुढील आव्हाने	1352 to 1356
280	Dr. Ashok Shinde	तज्ञांच्या मार्गदर्शनातून ऊस उत्पादन वाढीला वाव	1357 to 1360
281	Dr. Ashok Shinde	ग्रामीण भागातील दुग्ध व्यवसायाच्या समस्या व उपाय	1361 to 1363
282	Shubhangi Mane-Patil	*Mughal Kalatil Muslim Striyaanchi Samajik Stithi*	1364 to 1369
283	Dr. Eknath Shripati Patil	'कापूसकाळ के जगू' : भारतीय किसान का प्रातिनिधिक चरित्र	1370 to 1375
284	Dr. R. S. Salunkhe	Impact of Real Wages on Satisfaction of Industrial Workers	1376 to 1380
285	Mr. Maheshkumar D. Mohite	Human Resources Management in Media and Entertainment: Review	1381 to 1385
286	प्रा. डॉ.अे. जी. मगदूम	श्री अन्नपूर्णा सहकारी पाणी पुरवठा संस्थेचा नाविन्यपूर्ण उपक्रम आणि त्याचा व्हन्नाळी गाव व परिसराच्या सर्वांगिण विकासावर झालेला परिणाम	1386 to 1390
287	Mr. B. M. Jadhav	Determinants of Non-Farm Sector: A Case Study of Chandgad Taluka	1391 to 1395
288	डॉ. विठ्ठलसिंग परिहार & विषाल बाळासो चव्हाण–पाटील	जिम्नॅस्टिक्समधील निवडक व्यायाम प्रकारांचा कबड्डी खेळाडूंच्या स्फोटक शक्ती व दिशाभिमुखता या शारीरिक क्षमतेवर होणाऱ्या परिणामांचा आभ्यास	1396 to 1401
289	Dr. Neha A. Desai	*Carbon Credit: Bajarvadka Naya Tantra*	1402 to 1403
290	प्रा. संजय नारायण पाटील	उच्च शिक्षा का वर्तमान हिंदी भाषा और साहित्य	1404 to 1408
291	Dr. Padmashree Bhoje	Soft Skills and Education	1409 to 1413
292	डॉ.राजश्री प्रतापराव मोहिते	जागतीकीकरणाच्या काळात नागरी सहकारी बँकाचे अस्तित्व–चिकीत्सक अभ्यास	1414 to 1425
293	Miss. S.S. Kadam	*Mahila Sakshamikaran-Kayade/Yojana*	1426 to 1428
294	Prof. C.J. Bharsakhle	*Ichalkaranji Madhil Dombari Samajache Samajik, Aarthik Va Shaikshnik Drushtikonatun Sarvekshan: Ek Aadhava*	1429 to 1442

Feb.2019

उच्च शिक्षणापुढील आव्हाने

प्रा.डॉ. अशोक शिंदे
विभागप्रमुख, अकौंटन्सी; यशवंतराव चव्हाण आर्टस् ॲण्ड कॉमर्स कॉलेज, इस्लामपूर
अभ्यास मंडळ सदस्य (अकौंटन्सी) शिवाजी विद्यापीठ कोल्हापूर

प्रस्तावना :

सध्या उच्च शिक्षण क्षेत्रात नवनवी आव्हाने निर्माण झाली आहेत. अनेक समस्या गंभीर बनत असताना देश महासत्ता बनविण्यासाठी तरूणाई जिथे घडविली जाते त्या उच्च शिक्षण क्षेत्रात खूपच सुधारणा होणे आवश्यक आहे.

वरिष्ठ महाविद्यालयांमधून वेतनेत्तर अनुदानाचा अभाव, महाविद्यालयांतील रिक्त पदे, अनेकविध कारणांनी विद्यार्थ्यांची कॉलेजेसमधून घटणारी उपस्थिती, कंत्राटी–तासिका तत्त्वावरील शिक्षकांचा भरणा, शिक्षण व्यवस्थेवर आक्रमण करणारे अधूनमधून येणारे अन् पुन्हा लगेच बदलणारे विद्यापीठ व शासन आदेश, 'नॅक'चे नव्याने बदललेले आव्हानात्मक निकष; अशा अनेक चक्रव्युहातून उच्च शिक्षण क्षेत्र ढवळून निघाले आहे.

सैन्यांना युद्ध जिंकण्यासाठी तितक्याच ताकदीची रसद पुरवावी लागते, वर्षानुवर्षे गंजलेली अन् गंजत चाललेली शस्त्रे घेवून युद्ध जिंकता येत नसते; असे म्हटले जाते. या पार्श्वभूमीवर पारंपारिक उच्च शिक्षण क्षेत्रामध्ये सुधारणांना खूपच मोठ्या प्रमाणावर वाव आहे.

गेल्या आठ–दहा वर्षापासून राज्यात हजारो रिक्त पदांवर काही ठिकाणी कंत्राटी पद्धतीने तर काही ठिकाणी त्या जागाच रिक्त ठेवून आधीच्या कर्मचाऱ्यांवर कामाचा ताण वाढविला जात आहे. शासकीय, निमशासकीय अशा अनेक कार्यालयांमधून या रिक्त पदांमुळे धड हंगामी कर्मचारी त्या कामांना नीट न्याय देतात, ना आधीच्या कर्मचाऱ्यांकडून कामाचा निपटारा होतो.

शिक्षण व्यवस्थेपासून राज्यातील बहुतांश शाखा–विभागांमधून वर्षानुवर्षे असलेल्या रिक्त पदांचा फटका सामान्य जनतेला दररोज बसत असताना त्याचे कोणासही अन् कसलेही सोयरसुतक राहिलेले नाही; ही अतिशय खेदाची बाब आहे.

एका बाजूला जगातील विकसित राष्ट्रांमधून शिक्षणाला–संशोधनाला अधिक महत्त्व दिले जात आहे. आपल्याकडेही महात्मा जोतिराव फुले यांनी 'विद्येविना मती गेली...अन् शेवटी एवढे अनर्थ एका अविद्येने केले', असे म्हटले होते. या शिक्षणाचे महत्त्व उत्क्रांती पद्धतीने का होईना, पण १६ व्या ते १९ व्या शतकापासून रुजविण्याचा प्रयत्न केला गेला.

शिक्षणाची जाणली महती...

महात्मा ज्योतिराव फुले, क्रांतीज्योती सावित्रीबाई फुले यांच्यापासून ते छत्रपती शाहू महाराज अन् २० व्या शतकात कर्मवीर भाऊराव पाटील, डॉ. बापूजी साळुंखे अशा एक ना अनेक तत्कालिन समाजसुधारकांनी, जाणकार नेत्यांनी, दिग्गजांनी शिक्षणाची बिजे रुजविण्याचा प्रयत्न केला.

राजकारण–सहकारात वावरलेल्या पद्मभूषण डॉ. वसंतदादा पाटील, लोकनेते राजारामबापू पाटील, स्व. खा. एस.डी. पाटील ते अगदी अलिकडे राष्ट्रीय स्तरापासून ते खेडोपाड्यापर्यंत शिक्षणाची गंगा उदात्त हेतुने पोहोचविणाऱ्या कै. डॉ. पतंगराव कदम यांच्यासारख्या अनेक तत्कालिन नेतेमंडळींनी आपापल्या परिसरात शिक्षण संस्थांच्या माध्यमातून प्राथमिक ते पदव्युत्तर (केजी टू पीजी) ची संकल्पना विविध तंत्रशिक्षण–व्यवसाय अभ्यासक्रमासह राबविली.

उद्देश :

१. सांगली जिल्हा, वाळवा तालुका परिसरातील शिक्षणाची सद्यस्थिती जाणणे.

२. बेरोजगारीची कारणे शोधणे.

३. उच्च शिक्षणातील समस्यांचे विश्लेषण.

४. उपाययोजना सुचविणे.

उच्च शिक्षणातील समस्या–विश्लेषण.

वाढती बेरोजगारी...

अलिकडे शिक्षणाचा संख्येने अन् गुणवत्तेने झपाट्याने विस्तार होत आहे. उच्च शिक्षणात इंजिनिअरिंगमध्ये मोठ्या प्रमाणावर निघालेली महाविद्यालये अन् त्यातून बाहेर पडणारे लाखो अभियंते यांच्या हाताला काम नाही. साधारणत: एकूण प्रतिवर्षी पदव्या घेवून बाहेर पडणाऱ्या अभियंत्यांच्या संख्येच्या तुलनेत अगदी १०–२० टक्केसुद्धा रोजगाराच्या–व्यवसायाच्या–स्वयंरोजगाराच्या संधी उपलब्ध नाहीत. अशीच काहीशी अवस्था वैद्यकिय क्षेत्राची आहे.

तंत्र व वैद्यकिय शिक्षणाची ही अवस्था असेल तर त्या पलिकडे पारंपारिक कला, वाणिज्य व विज्ञान शाखेच्या पदवीधर व पदव्युत्तर विद्यार्थ्यांची झाली आहे.

पहिल्या पंचवार्षिक योजनेपासून...

देशाचा, राज्याचा विचार करता कोट्यावधी बेरोजगार पदवीधरांच्या हाताला काम नाही हे वास्तव आहे. आपल्या देशाच्या पहिल्या पंचवार्षिक योजनेपासूनच्या काही समस्या आजही कायम आहेत. सत्ता बदलल्या, राजकारणाची समीकरणे बदलली तरी बेरोजगारांची संख्या मात्र बेरजेने नव्हे गुणाकाराने वाढती आहे. याचा अर्थ विकास झालाच नाही असा नव्हे तर तुलनात्मक आजही बेरोजगारी अन् दारिद्र्य ही जोडी लाखो तरूणांच्या वाट्याला आली आहे.

'आयडल माईंड इज डेव्हील्स वर्कशॉप' अशी एक इंग्रजीत म्हण आहे. 'रिकामं मन अन् सैतानाचं घर' असे म्हटले जाते. हाताला काम नसले की नसते उद्योग सुचतात आणि वृत्तपत्रांच्या पहिल्या पानावर खून–मारामाऱ्या–व्यसनाधीनतेने वाढलेली गुन्हेगारी पहायला मिळते. या गुन्हेगारीच्या पाठीमागे जी अनेक कारणे वर्षानुवर्षे घेतली जातात. त्यामध्ये पैसा–संपत्ती हे प्रमुख कारण आहे. अन् मग पैशासाठी वाट्टेल ते सुरू होते.

बेरोजगारीच्या पाठीमागे जावून दरवर्षी किती पदवीधर राज्यात पदव्या घेवून बाहेर पडतात याचा विचार गांभिर्याने करण्याची आवश्यकता आहे. एकट्या सांगली, कोल्हापूर व सातारा जिल्हा कार्यक्षेत्र असणाऱ्या शिवाजी विद्यापीठामध्ये दरवर्षी सुमारे ५० हजार विद्यार्थी विविध प्रकारच्या पदव्या (बी.ए., बी.कॉम. ते बी.एड्., बी.बी.ए., बी.सी.ए. अशा सर्व) घेवून बाहेर पडतात. सन २०१५ साली ५३ हजार तर आत्ता झालेल्या पदवीदान समारंभामध्ये (सन २०१८) ५० हजार ४४४ जणांनी विविध शाखांच्या पदव्या घेतल्या. फार खोलवर जावून विचार न करता अगदी जुजबी अभ्यास केला तरी कोणाच्याही सहज लक्षात येईल की, प्रतिवर्षी या तीन जिल्ह्यात ५० हजाराच्या १० टक्के म्हणजे ५ हजारजणांनादेखील सर्व प्रकारच्या क्षेत्रात नोकरीच्या संधी मिळत नाहीत हे विदारक वास्तव केवळ शिवाजी विद्यापीठ नव्हे तर राज्यातील सर्वच विद्यापीठांच्या कक्षेत ही लाखो बेरोजगारांची संख्या आणखी वाढत असल्याचे स्पष्टच आहे.

शासकीय–निमशासकीय स्तरावर गेल्या दशकापासून अगदी चतुर्थ श्रेणी वर्गापासून ते प्रथम श्रेणीपर्यंत राज्यात हजारो पदे रिक्त आहेत. शेकडो तरूणांच्या हाताला काम देणारे नवे उद्योग बेरोजगारांच्या संख्येच्या तुलनेत मुळीच निघत नाहीत. स्वयंरोजगार, व्यापार–व्यवसाय–उद्योग क्षेत्रातही रिकामी असणारी ही तरूणाई मोठ्या संख्येने व्यापलेली दिसत नाही.

अपुऱ्या सोयी–सुविधा...

राज्यात उद्योजकता विकास, व्यवसाय प्रशिक्षण, कौशल्य विकास; यासारख्या अनेक उपाययोजना शासन स्तरावरून सुरू असलेल्या दिसतात. परंतु त्याही या बेरोजगारीच्या तुलनेत खूपच अपुऱ्या आहेत. त्याच्या नियोजनापासून ते प्रत्यक्ष कार्यवाहीपर्यंतच्या अनेक त्रुटी त्यामध्ये दिसून येतात. विविध ठिकाणच्या या विषयांच्या अनुषंगाने होणाऱ्या परिषदा व चर्चासत्रांमधून उपाययोजनांविषयी उहापोह होतो. पण प्रत्यक्ष 'परिवर्तन' मात्र दिसत नाही.

रिक्त जागा...

राज्यातील अगदी मोजकी महाविद्यालये व अपवादात्मक विद्यापीठ वगळता बहुतांश ठिकाणी वरिष्ठ महाविद्यालयांमधून अधिव्याख्यात्यांचीही हजारो पदे रिक्त आहेत, की ज्या पदांवर गेल्या ८–१० वर्षांपासून अवघ्या दरमहा ४–५ हजार रुपयांवर तासिका तत्त्वावर, कंत्राटी पद्धतीने युवा वर्ग राबत आहे.

आपण काम करत असलेल्या पदाची कधीतरी जाहिरात निघेल, त्या पदावर ज्या–त्या आरक्षणानुसार

आपणासच संधी मिळेल; या भोळ्या-भाबड्या अपेक्षेने राबत असलेली तरूणाई म्हातारी होत आली तरी त्यांच्या रितसर नेमणुकीचा पत्ताच नाही.

मधल्या काही वर्षात पुलाखालून बरेच पाणी वाहताना अधिव्याख्यात्यांच्या व शिक्षकेत्तर कर्मचारी वर्गाच्या जागा भरताना आरक्षणाचे वेगवेगळे आलेले नियम, विद्यापीठांची पदमान्यता, शिक्षण सहसंचालकांची मान्यता, राज्य शासनाचे वेगवेगळे अध्यादेश, शिक्षण संस्था व महाविद्यालयांच्या स्तरावर असलेले पदांसाठीची बिंदू नामावली (रोस्टर); अशा अनेक लाटा येवून गेल्या. परंतु पदभरतीला मात्र मुहूर्त सापडलाच नाही.

गेल्याच महिन्यात अधिवेशन काळात विधानसभेच्या सभागृहातदेखील हा विषय आला. मंत्री महोदयांनीदेखील पदभरती थांबल्याच्या विरोधकांच्या आरोपांना दुजोरा दिला.

एका बाजूला उच्च शिक्षण क्षेत्रात महाविद्यालयांना 'नॅक'सारख्या आव्हानांना सामोरे जायचे आहे. सध्या महाविद्यालयांसमोर वेतनेत्तर अनुदानाचा गंभीर प्रश्न आहे. बदलत्या परिस्थितीत विद्यार्थ्यांसाठी 'ई-लर्निंग, डिजीटल क्लासरूम, इंटरनेट, कॉम्प्युटर, करिअर ओरिएंटेड कोर्सेस' अशा अनेक व्यवस्था आवश्यक आहेत. परंतु यासाठी निधीची व्यवस्था नाही.

पदभरती बंद...

पदभरतीअभावी बहुतांश महाविद्यालयात कायम, रितसर अधिव्याख्यात्यांइतके किंवा काही महाविद्यालयात तर कामय शिक्षकांपेक्षा कंत्राटी-तासिका तत्त्वावरील प्राध्यापकांची संख्या अधिक झाली आहे.

शिक्षकेत्तर कर्मचाऱ्यांचीही भरती केलेली नाही. एक-दोन क्लार्कवर कामाचा प्रचंड वाढता ताण आहे. राज्य शासन, विद्यापीठ व शिक्षण सहसंचालक कार्यालयांकडून 'तातडीने, तात्काळ, अधिक महत्त्वाचे' या नावाखाली नवनवी पत्रे येत आहेत. त्याची तात्काळ अंमलबजावणी न झाल्यास संबंधित प्राचार्यांना व इतरांना जबाबदार धरण्याचेही त्या पत्रांमधून धमकाविले जात आहे. असा सगळा सावळा गोंधळ असताना विद्यार्थी मात्र चांगलेच व परिपूर्ण घडले पाहिजेत ही समाजाची अपेक्षा असणेदेखील गैर नाही. परंतु या वास्तवाकडेदेखील लक्ष देवून काही उपाययोजनांचा देखील विचार व्हायला हवा का नको?

अवघ्या ५ हजार रुपये पगारावर विद्यार्थ्यांना घडवायचे आव्हान कंत्राटी शिक्षकांसमोर आहे. सध्या उच्च शिक्षण क्षेत्रात सत्र परीक्षा पद्धती (सेमीस्टर सिस्टीम) वरून गोंधळ सुरू आहे. शिवाजी विद्यापीठाच्या अधिसभेमध्ये सेमीस्टर परीक्षा पद्धती बंद करण्याविषयी निर्णय झाला असला तरी प्रत्यक्षात विद्यापीठ अनुदान आयोग (युजीसी) व राज्य शासनाकडून सर्व मान्यता घेवून त्याची कार्यवाही करणे खूपच कठीण दिसत आहे. सध्याच्या या पद्धतीत तर या सत्र परीक्षा सलग दोन-तीन महिने सुरू असतात. त्याच्यानंतर निकाल, पुढच्या परीक्षांचे फॉर्म व सत्र समाप्ती; अशातच सगळा वेळ जाताना समाज व शासनाकडून शिक्षण व्यवस्थेकडूनच्या अपेक्षा मात्र वाढत आहेत.

सध्या राज्यात अनेक महाविद्यालये गेल्या १०-१२ वर्षापासून 'कायम विना अनुदानित' तत्त्वावर सुरू आहे. कधी अनुदान मिळणार याचा पत्ताच नाही. शिक्षण संस्था चालक व तुटपुंज्या पगारावर धडपडणारा प्राध्यापक वर्ग राज्य शासनाकडून मोठ्या अपेक्षा ठेवून आहे. काही ठिकाणी तर अगदी एवढ्या अडचणीत असतानाही अनुदानित महाविद्यालयांच्याही पुढे जावून अशा विनाअनुदानित महाविद्यालयातून देखील उत्तम शिक्षण दिले जात आहे. जोडीला विविध उपक्रमदेखील राबविले जात आहेत. या महाविद्यालयांसमोरदेखील नॅकला कसे सामोरे जायचे? हा प्रश्न आहे.

प्रश्न नेट-सेटचा...

उच्च महाविद्यालयातून १९ सप्टेंबर १९९१ आणि अलिकडच्या अध्यादेशानुसार ऑक्टोबर १९९२ नंतर सेवेत आलेले आणि नेट-सेट ही अधिव्याख्यात्यांसाठीची परीक्षा उत्तीर्ण न झालेले राज्यात हजारो प्राध्यापक गेल्या सुमारे २०-२२ वर्षापासून सलग सेवेत आहेत. अशा नेट-सेटबाधित प्राध्यापकांची संख्या सुमारे ८ ते १० हजार सांगितली जाते.

काहींनी नेमणुकीनंतर नेट-सेट-पीएच.डी. पदवी संपादन केली. परंतु त्यातील हजारो प्राध्यापकांना वरिष्ठ व निवडश्रेणीचे लाभ दिलेले नाहीत. राज्यातील काही विद्यापीठातून नेट-सेट नसताना वेतननिश्चिती केल्याची काही उदाहरणे सांगितली जातात. काहींना युजीसीच्या व विद्यापीठांच्या मान्यतेने एम.फील पदवी घेतल्यापासून कायम केल्याची पत्रे आली. पण वेतननिश्चितीचे लाभ देण्यात आले नाहीत. याउलट काही विद्यापीठातून मात्र एम.फीलधारकांना वेतननिश्चितीचे लाभ देण्यात आले. कुठेही अन् कसलीही एकवाक्यता दिसत नसल्याच्या अनेक तक्रारी अगदी न्यायालयांपर्यंत पोहोचल्या आहेत. परंतु पडद्यामागच्या या चित्राचे वास्तव अनेकांना माहित नसते.

निवृत्तीच्या उंबरठ्यावर मग कायम मान्यता कधी?

हजारो नेट-सेटबाधित प्राध्यापकांना कायम मान्यता नाहीत. कायम शिक्षकांशी तुलना करता त्यांचा पगार निम्म्यावर असून काम मात्र पूर्ण वेळाचे आहे. सध्या या नेट-सेट बाधित प्राध्यापकांचे काही खटले उच्च न्यायालयात तर काही खटले सर्वोच्च न्यायालयात प्रलंबित आहेत. कायम मान्यता नसल्याने १५-२०-२२ वर्षे नोकरी करून, नेट-सेट-पीएच.डी. करूनही वेतननिश्चिती न झालेल्या काही प्राध्यापकांचे मृत्यूदेखील झाले आहेत.

सांगली जिल्ह्यातील एका प्राध्यापकाच्या मृत्यूनंतर कायम मान्यता नसल्याने पेन्शनअभावी कुटूंबाचे आर्थिक हाल सुरू झाले आहेत. अशी अनेक उदाहरणे घडली आहेत घडत आहेत. अशा प्राध्यापकांच्या विधवा पत्नींना पेन्शनदेखील दिली जात नाही. राज्यात या नेट-सेटच्या गंभीर समस्येच्या छायेत असे हजारो प्राध्यापक असून त्यांनी शिकविलेले विद्यार्थी पात्र, विद्यार्थ्यांच्या पदव्या ग्राह्य, पेपरसेटर ते पेपर तपासणी योग्य मानली जाते. मात्र हे काम करणारा प्राध्यापक मात्र 'अपात्र'च आहे.

विद्यापीठांवर अभ्यास मंडळ सदस्य, स्थानिक चौकशी व नवीन संलग्नीकरण समितीचे तज्ञ सदस्य; अशा अनेक जबाबदाऱ्या हे हजारो प्राध्यापक पार पाडतात, पण त्यांना अन् त्यांच्या कुटूंबियांना दोन दशके उलटल्यावर तरी आपल्या नोकरीत 'कायम' शब्द यावा, असे वाटत नसेल का?

स्पर्धा जीवघेणी...

राज्यात स्पर्धा परीक्षार्थींची संख्या लाखांच्या घरात आहे. एका-एका जागेसाठी पूर्व-मुख्य परीक्षांतून शेकडो तरूण स्पर्धेत येतात. एखाद्या शिक्षण संस्थेत अधिव्याख्याता पदासाठी जागा निघाली, तर नेट-सेट-पीएच.डी. उत्तीर्ण असणारा किमान १००-१५० बेरोजगार (क्वॉलिफाईड बट अनएम्प्लॉईड) मुलाखतीस येतात. एकास नोकरी शेकडो बेरोजगार! दरवर्षी परत नव्याने नेट-सेट-पीएच.डी. उत्तीर्ण होवून आधीच वर्षानुवर्ष साचलेल्या बेरोजगारीत भर घालतात. हे चित्र फक्त उच्च शिक्षणात नाही तर सर्वच स्तरावर बहुतांश क्षेत्रात पहावयास मिळेल. मग ते डी.एड्., बी.एड्., इंजिनियरींग; अशा सर्व शाखांतून असल्याचे संशोधन व अनेक पाहणी अहवालातूनही वेळोवेळी स्पष्ट झाले आहे.

नेट-सेट-पीएच.डी. पात्रताधारकांच्या एका संघटनेच्या माहितीनुसार राज्यात सहाय्यक प्राध्यापकांचे सुमारे ९५०० रिक्त पदे आहेत. राज्याच्या कुलपतींना या रिक्त जागा भरण्यासाठी दररोज पत्रे पाठविण्याचा उपक्रमही सुरू करण्यात आला आहे.

जिंदगी के बाद भी?

मिरज तालुक्यातील वाणिज्य शाखेच्या पीएच.डी. व नेट-सेट उत्तीर्ण असणाऱ्या एका प्राध्यापकाचे काही महिन्यापूर्वी निधन झाले. त्यांच्या २३-२४ वर्षाच्या सलग सेवेनंतर (अनुदानित कॉलेज) मृत्यू झाल्यानंतर व कुटूंबियांचा पेन्शनसाठी संघर्ष सुरू झाला आहे. 'एवढी नोकरी, एवढी शैक्षणिक पात्रता पूर्ण होवूनही पेन्शन कशी नाही हो' या त्यांच्या कुटूंबियांच्या प्रश्नाने आमचे हृदय हेलवणार नाही का;? राज्यात अशा नेट-सेट बाधित काही प्राध्यापकांवर पुन्हा अशीच वेळ आली तर आश्चर्य वाटायला नको. प्राध्यापकांची ही दुखणी एका अर्थाने 'जिंदगी के साथ भी और बाद भी' अशीच म्हणावी लागतील. आता कोणी जात्यात तर कोणी सुपात आहेत.

उपाययोजना : १. उच्च शिक्षणातील सद्यस्थितीतील समस्यांचे आकलन तज्ञांनी करून त्यांनी राज्य शासन व केंद्र शासनाच्या संबंधित विभागांना उपाय सुचविणे.

२. राज्यातील प्रलंबित रिक्त जागा तातडीने भरण्याची प्रक्रिया सुरू करणे.

३. पेन्शनअभावी २५–३० वर्षे नोकऱ्या करून सेवानिवृत्तीच्या उंबरठ्यावर असणाऱ्या नेट–सेट बाधित प्राध्यापकांचे प्रश्न सोडविणे.

४. उच्च शिक्षण देणाऱ्या संस्था–महाविद्यालयांमधून पायाभूत सुविधांसाठी निधी पुरविणे.

५. सेमीस्टर परीक्षा पद्धतीबाबत पुनर्विचार करणे.

निष्कर्ष : राज्यात स्पर्धा परीक्षार्थींची संख्या लाखांच्या घरात आहे. एका–एका जागेसाठी पूर्व–मुख्य परीक्षांतून शेकडो तरूण स्पर्धेत येतात. एखाद्या शिक्षण संस्थेत अधिव्याख्याता पदासाठी जागा निघाली. तर नेट–सेट–पीएच.डी. उत्तीर्ण असणारा किमान १००–१५० बेरोजगार (क्वॉलिफाईड बट अनएम्प्लॉईड) मुलाखतीस येतात. हे चित्र फक्त उच्च शिक्षणात नाही तर सर्वच स्तरावर बहुतांश क्षेत्रात पहावयास मिळेल. मग ते डी.एड्., बी.एड्., इंजिनियरींग; अशा सर्व शाखांतून असल्याचे संशोधन व अनेक पाहणी अहवालातूनही वेळोवेळी स्पष्ट झाले आहे.

अवघ्या ५ हजार रुपये पगारावर विद्यार्थ्यांना घडवायचे आव्हान कंत्राटी शिक्षकांसमोर आहे. सध्या उच्च शिक्षण क्षेत्रात सत्र परीक्षा पद्धती (सेमीस्टर सिस्टीम) वरून गोंधळ सुरू आहे. सध्याच्या या पद्धतीत तर या सत्र परीक्षा सलग दोन–तीन महिने सुरू असतात. त्याच्यानंतर निकाल, पुढच्या परीक्षांचे फॉर्म व सत्र समाप्ती; अशातच सगळा वेळ जाताना समाज व शासनाकडून शिक्षण व्यवस्थेकडूनच्या अपेक्षा मात्र वाढत आहेत.

मधल्या काही वर्षात पुलाखालून बरेच पाणी वाहताना अधिव्याख्यात्यांच्या व शिक्षकेत्तर कर्मचारी वर्गाच्या जागा भरताना आरक्षणाचे वेगवेगळे आलेले नियम, विद्यापीठांची पदमान्यता, शिक्षण सहसंचालकांची मान्यता, राज्य शासनाचे वेगवेगळे अध्यादेश, शिक्षण संस्था व महाविद्यालयांच्या स्तरावर असलेले पदांसाठीची बिंदू नामावली (रोस्टर); अशा अनेक लाटा येवून गेल्या. यासंदर्भात शिक्षण व्यवस्थेने, राज्य सरकारने गांभिर्याने लक्ष घालण्याची गरज आहे.

संदर्भ :

१. राज्य शासनाचे वेळोवेळी निघालेले उच्च शिक्षणसंदर्भातील अध्यादेश.

२. शासन, विद्यापीठाकडून उच्च शिक्षण, परीक्षा, रिक्त जागा यासंदर्भात निघालेले आदेश.

३. रिक्त पदांच्या समस्येबाबत वृत्तपत्रांमधील लेख.

४. इंटरनेट